

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

MAI THỊ HOÀN

**XUNG ĐỘT VĂN HÓA TRONG THƠ NÔM
TRÀO PHÚNG NGUYỄN KHUYẾN**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Thái Nguyên - 2018

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

MAI THỊ HOÀN

**XUNG ĐỘT VĂN HÓA TRONG THƠ NÔM
TRÀO PHÚNG NGUYỄN KHUYẾN**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS-TS Vũ Thanh

Thái Nguyên – 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu trích dẫn đều có nguồn gốc rõ ràng. Các kết quả nghiên cứu trong luận văn đều trung thực và chưa từng được công bố ở bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2018

Tác giả luận văn

Mai Thị Hoàn

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Báo chí – Truyền thông và Văn học, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên và các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn PGS.TS Vũ Thanh đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tác giả nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè đã giúp đỡ, động viên, tạo điều kiện để tác giả hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2018

Tác giả luận văn

Mai Thị Hoàn

MỤC LỤC

LỜI MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
1.1. Lý do khoa học	1
1.2. Lí do thực tiễn	2
2. Lịch sử vấn đề	3
2.1. Lịch sử nghiên cứu thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến.....	3
2.2. Nghiên cứu xung đột văn hóa trong thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến.....	6
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu	7
3.1. Đối tượng nghiên cứu.....	7
3.2. Mục tiêu nghiên cứu	7
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu	7
4.1. Nhiệm vụ nghiên cứu	7
4.2. Phương pháp nghiên cứu.....	7
4.2.1. <i>Phương pháp liên ngành</i>	7
4.2.2. <i>Phương pháp phân tích – tổng hợp</i>	8
4.2.3. <i>Phương pháp tiếp cận thi pháp học</i>	8
4.2.4. <i>Phương pháp loại hình</i>	8
5. Phạm vi nghiên cứu	8
5.1. Phạm vi nội dung.....	8
5.2. Phạm vi tư liệu	8
6. Đóng góp của luận văn	9
7. Cấu trúc của luận văn	9
Chương 1	10
XUNG ĐỘT VĂN HÓA GIAI ĐOẠN NỬA CUỐI THẾ KỶ XIX VÀ SỰ PHÁT TRIỂN CỦA VĂN HỌC TRÀO PHÚNG	10
1.1. Khái niệm	10
1.1.1. <i>Khái niệm trào phúng, tự trào và văn học trào phúng</i>	10

1.1.2. <i>Khái niệm văn hóa, xung đột văn hóa và xung đột văn hóa trong thơ trào phúng</i>	11
1.2. Sự hình thành và phát triển xung đột văn hóa trong văn học trào phúng Việt Nam giai đoạn nửa cuối thế kỉ XIX.....	15
1.2.1. <i>Vấn đề xung đột văn hóa giai đoạn nửa cuối thế kỉ XIX</i>	15
1.2.2. <i>Vấn đề xung đột văn hóa trong văn học trào phúng</i>	21
1.3. Văn học trào phúng và vai trò của văn học trào phúng trong sự phát triển văn học dân tộc.....	23
1.4. Tiểu kết Chương 1	27
Chương 2	29
NỘI DUNG XUNG ĐỘT VĂN HÓA TRONG THƠ NÔM TRÀO PHÚNG NGUYỄN KHUYẾN	29
2.1. Xung đột giữa văn hóa phương Đông và phương Tây.....	29
2.1.1. <i>Giữa tinh thần yêu nước, gìn giữ bản sắc văn hóa dân tộc với văn hóa ngoại lai của kẻ xâm lược</i>	29
2.1.2. <i>Giữa phong tục, tập quán và lối sống mới trong xã hội thực dân phong kiến</i>	34
2.2. Sự đối lập giữa truyền thống khoa cử, học vấn lâu đời của dân tộc với thực trạng xã hội đương thời.....	42
2.2.1. <i>Truyền thống học vấn rục rờ</i>	42
2.2.2. <i>Thực trạng của các trường thi và danh vị tiến sĩ mới. Sự xuống cấp của Đạo học</i>	43
2.2.3. <i>Xung đột giữa tầng lớp nho sĩ yêu nước và những kẻ khoác áo nhà nho làm tay sai, bù nhìn cho kẻ thù</i>	46
2.3. Xung đột văn hóa dẫn đến những mâu thuẫn trong bản thân nhà thơ.....	51
2.3.1. <i>Giữa học vấn, tài năng, khát vọng và hiện thực xã hội</i>	51
2.3.2. <i>Hình tượng “con người thừa” và cảm giác cô độc, bất lực của nhà thơ trước những biến động xã hội</i>	54

2.4. Tiểu kết Chương 2	62
Chương 3	64
NGHỆ THUẬT THỂ BIỂU HIỆN XUNG ĐỘT VĂN HÓA QUA THƠ NÔM NGUYỄN KHUYẾN	64
3.1. Khai thác triệt để các mâu thuẫn, xung đột của đối tượng trào phúng từ góc độ văn hóa.....	64
3.2. Khai thác xung đột nội tâm, đối lập bản thân với thực trạng xã hội	71
3.3. Các phương thức nghệ thuật trào phúng khác thể hiện xung đột văn hóa - xã hội.....	76
3.3.1. Khai thác thế mạnh của thể loại và ngôn ngữ thơ Nôm Đường luật.....	76
3.3.2. Xây dựng các biểu tượng mang tính xung đột, đối lập.....	86
3.4. Tiểu kết Chương 3	91
KẾT LUẬN	92
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	95

LỜI MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Lý do khoa học

Cuộc chiến tranh xâm lược và chính sách thuộc địa của thực dân Pháp vào cuối thế kỉ XIX đã chuyển Việt Nam từ xã hội phong kiến thành xã hội thực dân nửa phong kiến. Việt Nam có sự thay đổi trên rất nhiều lĩnh vực kinh tế, chính trị, quân sự..., trong đó do sự du nhập của văn hóa phương Tây tạo ra một xã hội “*nửa ta, nửa tây*” với những biểu hiện lố lằng, kệch cỡm của một nền văn minh “*rởm*”. Các giá trị văn hóa truyền thống có nguy cơ bị chối bỏ thay vào đó là sự đua đòi chạy theo phương Tây của một bộ phận người dân. Với những diễn biến trên nền văn hóa dân tộc có quá nhiều chuyển biến phức tạp, có sự đấu tranh giữa văn hóa Đông và Tây, và với mục đích thống trị của mình, thực dân Pháp sẽ cố lái theo hướng có lợi cho họ vì vậy văn hóa phương Tây dần lấn át. Nhưng một bộ phận những trí thức, người dân yêu nước sẽ không chấp nhận thực tại, từ đó tạo nên xung đột văn hóa Đông và Tây. Đó sẽ là nguồn cảm hứng bất tận cho các nhà nho yêu nước trung vua, thông qua tác phẩm văn học của mình sẽ nói lên tiếng nói lên án, tố cáo và thể hiện niềm yêu mến, trân trọng và tiếc nuối những giá trị văn hóa truyền thống, thâm kín bọc lộ lòng yêu nước.

Trong tiến trình của văn học Việt Nam, văn học trào phúng phát triển gắn với lịch sử văn hóa và văn học dân tộc. Cảm hứng trào phúng đã xuất hiện khá sớm trong các sáng tác dân gian nhưng phải đến giai đoạn nửa cuối thế kỉ XIX văn học trào phúng mới phát triển thành dòng rộng lớn với các tác gia tiêu biểu như Trần Tế Xương, Nguyễn Khuyến,... Mảng thơ ca trào phúng đặc biệt là thơ Nôm trào phúng góp một phần quan trọng làm phong phú đời sống văn hóa tinh thần. Thông qua tiếng cười trào lộng các nhà nho lên án những bất

công suy thoái của xã hội, nhằm thức tỉnh con người và toàn xã hội đẩy lùi cái xấu và thúc đẩy cái tốt.

Nguyễn Khuyến là nhà thơ lớn của giai đoạn nửa cuối thế kỉ XIX, một tài năng nghệ thuật có những đóng góp to lớn cho nền văn học dân tộc, những đóng góp đó có ý nghĩa sâu sắc và rất đáng trân trọng. Làm nên giá trị thơ văn của ông là toàn bộ những sáng tác chữ Hán và chữ Nôm, trữ tình cũng như trào phúng. Nhưng có thể nói, làm nên nét phong cách và hồn thơ đặc sắc của Nguyễn Khuyến chính là mảng thơ Nôm. Thơ Nôm của Nguyễn Khuyến có sức hấp dẫn lớn đối với bạn đọc. Thơ chữ Nôm của ông bao gồm cả những bài thơ trữ tình lẫn trào phúng, là những bài thơ đã bộc lộ được tâm lòng, tâm tư tình cảm, những nỗi niềm trăn trở, thái độ của ông trước thời cuộc cũng như thể hiện được nét phong cách riêng của mình. Với những vần thơ Nôm, Nguyễn Khuyến đã tái hiện một hình ảnh thu nhỏ của xã hội Việt Nam đang trên hành trình bị văn hóa phương Tây lấn át.

Ý thức được giá trị thơ Nôm Nguyễn Khuyến nói chung, thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến nói riêng và mong muốn nghiên cứu mảng thơ Nôm này trong ảnh hưởng tác động của văn hóa, người viết đã chọn đề tài *Xung đột văn hóa trong thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến* để có cơ hội được tiếp cận thơ Nôm trào phúng Tam nguyên Yên Đổ với kiến thức tổng hợp liên ngành văn hóa và văn học. Việc tìm hiểu xung đột văn hóa trong thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến là mong muốn chân thành của người viết nhằm phần nào bày tỏ niềm tri ân trước nhà thơ lớn của văn học dân tộc, đồng thời hướng đến cơ hội tìm hiểu một tác giả quen thuộc với những phát hiện từ góc nhìn văn hóa.

1.2. Lí do thực tiễn

Nghiên cứu, tìm hiểu tác phẩm văn học ở góc nhìn văn hóa là một hướng tiếp cận còn tương đối mới mẻ với đội ngũ giáo viên làm công tác giảng dạy tại

các trường THPT vì vậy chúng tôi chọn đề tài này với mong muốn thực hành, làm quen với một cách khai thác tác phẩm văn học.

Đó là những lí do chúng tôi chọn đề tài *Xung đột văn hóa trong thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến* cho luận văn cao học của mình.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Lịch sử nghiên cứu thơ Nôm trào phúng Nguyễn Khuyến

Nguyễn Khuyến là một trong những cây đại thụ của nền văn học nước nhà. Vì vậy, thơ ông luôn là đề tài hấp dẫn đối với các nhà nghiên cứu văn học. Trong suốt 100 năm qua, chúng tôi nhận thấy có rất nhiều công trình nghiên cứu, các bài viết tập trung tìm hiểu tương đối đầy đủ giá trị thơ văn Nguyễn Khuyến. Và sau đây chúng tôi xin trình bày khái quát về lịch sử nghiên cứu thơ văn Nguyễn Khuyến nói chung, thơ Nôm trào phúng nói riêng. Thơ văn Nguyễn Khuyến được đăng tải đầu tiên là trên tạp chí *Nam Phong*, đăng trong mục *Thơ ca Yên Đổ* nhưng phải đợi đến gần hai chục năm sau thì các công trình văn học sử trên đường hành trình mới tìm đến Nguyễn Khuyến. Dương Quảng Hàm trong cuốn sách *Việt Nam văn học sử yếu* (Nha học chính Đông Pháp xuất bản, Hà Nội, 1943) đã khẳng định giá trị nổi bật ở mảng thơ trào phúng trong đó phải kể đến thơ Nôm và xếp Nguyễn Khuyến vào hàng ngũ các nhà thơ trào phúng nổi tiếng.[9]

Cuốn: *Lược thảo lịch sử văn học Việt Nam* gồm 3 tập của nhóm Lê Quý Đôn, Nxb Xây dựng, năm 1957 là cuốn sách văn học sử đầu tiên của chế độ mới đã dành 20 trang để nghiên cứu về Nguyễn Khuyến, do Lê Trí Viễn viết, đề cập chủ yếu đến phần thơ Nôm và tư cách trào phúng của ông.[6]

Đến năm 1958 Văn Tân cho ra đời cuốn *Văn học trào phúng Việt Nam*, Nxb Văn Sử Địa, tác giả đã dành một phần lớn số trang đánh giá về ý nghĩa và giá trị trào phúng của thơ văn Nguyễn Khuyến ở cả hai phương diện nội dung và nghệ thuật. Người viết đặc biệt nhấn mạnh: “Thơ văn trào phúng của